

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası
mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: avazbek.shomurodov@icloud.com
ORCID: 0009-0005-4038-9430*

MADANIYAT SOHASIDA PRODYUSER KADRLAR TAYYORLASHNING XORIJIY TAJRIBASI VA UNI MAHALLIY SHAROITIGA MOSLASHTIRISH IMKONIYATLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada madaniyat va san'at sohasida prodyuser kadrlar tayyorlashning xalqaro tajribasi hamda uni O'zbekiston sharoitiga adaptatsiya qilish imkoniyatlari nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shu bilan birga, prodyuserlik faoliyatining kompetensiyalari, xorij tajribasini mahalliyashtirishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Respublika oliy ta'lim muassasalaridagi amaldagi ta'lim muammolari va ularni bartaraf etishda xorijiy modellarga tayanib permanent stajirovka tizimini joriy etish bo'yicha takliflar ilgari surilgan. Maqola davomida xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy qarashlari ham tahlil qilingan. Prodyuserlik kompetensiyalarini amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari qiyosiy o'rganilib, xalqaro ta'lim modellaridagi yutuq va kamchiliklarning mahalliy soha uchun mos kelishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: prodyuser, madaniyat sohasi, kadrlar tayyorlash, kompetensiya, san'at menejmenti, stajirovka, xorijiy tajriba.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОДГОТОВКИ ПРОДЮСЕРСКИХ КАДРОВ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО АДАПТАЦИИ К МЕСТНЫМ УСЛОВИЯМ

Аннотация. В данной статье теоретически проанализирован международный опыт подготовки продюсерских кадров в сфере культуры и искусства, а также возможности его адаптации к условиям Узбекистана. Наряду с этим освещены компетенции продюсерской деятельности и

специфические особенности локализации зарубежного опыта. Рассмотрены существующие проблемы в системе высшего образования республики и выдвинуты предложения по внедрению системы перманентной стажировки на основе зарубежных моделей для их устранения. В ходе исследования также проанализированы научные взгляды зарубежных исследователей. Сравнительно изучены механизмы практической реализации продюсерских компетенций, а также рассмотрена применимость преимуществ и недостатков международных образовательных моделей для местной сферы.

Ключевые слова: продюсер, сфера культуры, подготовка кадров, компетенция, арт-менеджмент, стажировка, зарубежный опыт.

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN TRAINING PRODUCER PERSONNEL IN THE CULTURAL SECTOR AND OPPORTUNITIES FOR ITS ADAPTATION TO LOCAL CONDITIONS

Abstract. *This article theoretically analyzes international experience in training producer personnel in the field of culture and art, as well as the possibilities of its adaptation to the conditions of Uzbekistan. Along with this, the competencies of producing activity and the specific features of localizing foreign experience are highlighted. Current educational challenges in the higher education institutions of the Republic are identified, and proposals for introducing a permanent internship system based on foreign models to address these issues are put forward. Throughout the article, the scientific perspectives of foreign researchers are also analyzed. Mechanisms for implementing producing competencies into practice are comparatively studied, and the applicability of the advantages and drawbacks of international educational models to the local sector is examined.*

Keywords: *producer, cultural sector, personnel training, competency, art management, internship, foreign experience.*

Kreativ tadbirkorlik tusini olayotgan madaniyat sohasida badiiy g'oyaning yuzaga chiqishi va o'z auditoriyasini topishi ko'p jihatdan puxta rejalashtirilgan

strategiyalarga tayanadi. Badiiy jamoa salohiyatini to'g'ri yo'naltirish, iqtisodiy manbalarni jalb qilish va pirovardida loyihani barqaror yuritish bugun mutlaqo yangicha kasbiy tafakkurni talab etmoqda. Aynan shu sababli madaniy makonda g'oyaviy va amaliy jarayonlarni uzviy bog'lovchi yetakchi mutaxassislarning o'rni har qachongidan ham ortdi. Ushbu yo'nalishdagi faoliyatni tartibga solish va sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishda jahon amaliyotidagi sinovdan o'tgan vositalar muhim tayanch bo'la oladi. Biroq xalqaro usullarni qo'llashda ularni mahalliy muhit xususiyatlari, mavjud resurslar va milliy auditoriya talablaridan kelib chiqqan holda qayta shakllantirish birlamchi vazifa hisoblanadi. So'nggi davrda O'zbekiston madaniy-ma'rifiy jabhasi dinamik transformatsiya va tizimli rivojlanish bosqichiga qadam qo'ydi. Xalqaro festivallar, teatr va kino loyihalari, ko'rgazmalar, zamonaviy madaniyat maskanlari jundan-kunga ko'paymoqda. Madaniyat endilikda davlat byudjeti hisobidan yuritiladigan soha emas, unda xususiy tashabbus, homiylik va grantlar ham o'z o'rnini topmoqda. Bunday sharoitda ijodkor bilan moliyaviy manba, tomoshabin va texnik jamoani bog'lay oladigan mutaxassis, ya'ni prodyuserlarga bo'lgan talab oshmoqda.

Afsuski, sohaning bu kabi jadal ilgarilashiga qaramay, prodyuserlik ta'limi va kadrlar yetishtirish amaliyoti ushbu zamonaviy talablar shiddatiga hamqadam bo'la olmayotgani ko'zga tashlanadi. Bugungi kunda madaniyat va san'at yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarini tamomlayotgan aksariyat bitiruvchilar yetarli darajada nazariy bilim va akademik bazaga ega bo'lsalar-da, real bozor talablariga mos amaliy ko'nikmalardan muayyan darajada uzilib qolgan. Chunonchi, loyihaviy byudjetni shakllantirish, shartnomaviy-huquqiy munosabatlarni tartibga solish, ijodiy jamoani samarali boshqarish hamda madaniy mahsulotni strategik ilgari surish kabi hayotiy zarur jarayonlar bilan ular faqatgina mehnat faoliyatini boshlagach, bevosita ish joyida yuzlashishga majbur bo'lmoqdalar.

Tadqiqotchisi T.N.Suminovanning ta'kidlashicha, "prodyuserlik – bu kino va televideniye sohasida dasturlarni ishlab chiqaruvchi hamda ularni amalga oshiruvchi, tashkiliy, moliyaviy va g'oyaviy-badiiy yo'nalishlarni yaxlit

boshqaruvchi jismoniy faoliyat subyektidir. Olimaning fikriga ko'ra, prodyuser bir vaqtning o'zida homiy, rejissyor va ijodiy faoliyatni "qadoqlash kompaniyasi" vazifasini bajaradi, shuningdek, reklama mahsulotlarini tayyorlashda faol ishtirok etuvchi hamda reklama faoliyatini yurituvchi agent sifatida namoyon bo'ladi" [1, 92–98-c].

T.N.Sumina tomonidan ilgari surilgan ushbu tushuncha prodyuserlik ta'limining pedagogik konsepsiyasini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. Tadqiqotchi prodyuserga "ijodiy faoliyatni qadoqlash kompaniyasi" va ko'p qirrali koordinator sifatida ta'rif berar ekan, bu holat oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash metodikasiga bevosita yangicha talablarni qo'yadi. Demak, pedagogik jarayonda talabalarga san'at nazariyasini o'rgatish bilan cheklanib qolmasdan, g'oyani tijoriy jozibador madaniy mahsulot ko'rinishiga keltirish ko'nikmalarini ham izchil o'rgatish lozim. Ya'ni, ta'lim dasturlarida talabalarga loyihani moliyalashtirish, huquqiy rasmiylashtirish, reklama va marketing mexanizmlari hamda jamoani boshqarishni o'rgatish bugungi kunning birinchi galdagi zaruratiga aylangan.

Prodyuser madaniy loyihaning g'oyasini real mahsulotga aylantiradigan va uning moliyaviy, tashkiliy hamda ijodiy tomonlari uchun javob beradigan shaxsdir. Shunga ko'ra, prodyuserlik kompetensiyasi uch guruh qobiliyatdan tashkil topadi: ijodiy, tashkiliy-boshqaruv va tijorat-huquqiy.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ularning ta'lim tizimida mazkur uchta kompetensiyani shakllantirish alohida integratsiyalashgan modullar orqali amalga oshiriladi. Masalan, xorijiy yetakchi akademiyalarda bo'lajak prodyuserlar ssenariy yoki rejissura bilan cheklanib qolmaydi. Shu bilan birga, venchur fondlari bilan ishlash, intellektual mulkni xalqaro darajada himoya qilish san'atini bevosita amaliyotda o'rganadilar. Mamlakatimizda ushbu uch guruh kompetensiyalarni uzviy rivojlantirishda rivojlangan davlatlarning muvaffaqiyatli modellarini chuqur tahlil qilish va ularning ilg'or mexanizmlarini milliy ta'lim standartlariga moslashtirish muhim amaliy ahamiyatga ega. Pedagogik madaniyatning zamonaviy

ortib borayotgan darajasi ta'lim texnologiyalarini uzluksiz takomillashtirishni talab etadi. Zamonaviy ta'limning maqsadi kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Kompetensiya bu muayyan sohada muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlarni qo'llay olish qobiliyatidir. Bo'lajak prodyuserlar faoliyatining kasbiy yo'nalganligi xususiyatlarini tahlil qilish orqali kerakli ko'nikma va malakalarni shakllantirishga eng qisqa yo'l bilan erishish imkonini beruvchi ta'lim texnologiyalarini belgilash mumkin.

“Kompetentlik kasbning o'zgaruvchan sharoitlarida erkin yo'nalish ola bilish, faoliyatning subyektiv va obyektiv tarkibiy qismlarini boshqarish hamda maqsadga erishishning yangi usullarini topish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shunday qilib, kasbiy kompetentlik mutaxassisning xodimlar muayyan kasbiy guruhiga mansubligining tasdiqlangan huquqi sifatida ta'riflanishi mumkin bo'lib, bu huquq yaxlit ijtimoiy tizim, shuningdek, hamkasblar, raqobatchilar va tomoshabinlar tomonidan tan olinadi” [2, 32–35-c].

Bugungi kunda pedagogik madaniyatning yuksalib borayotgan yuksak darajasi ta'lim texnologiyalarini davr ruhiga hamqadam ravishda va uzluksiz takomillashtirib borishni taqozo etmoqda. Zamonaviy ta'lim parametrlari doirasida asosiy maqsad shunchaki axborot berish bilangina cheklanib qolmay, pedagoglar zimmasiga bo'lajak mutaxassisda chuqur hayotiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish mas'uliyatini ham yuklamoqda. Negaki, kompetensiya mutaxassisning muayyan sohada muvaffaqiyat qozonishi uchun o'z bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlarini amaliyotda yuksak mahorat bilan namoyon eta olish iqtidorining mustahkam poydevori va yaxlit majmuasidir. Bo'lajak prodyuserlar faoliyatining kasbiy yo'nalganligi xususiyatlarini tahlil qilish orqali kerakli ko'nikma va malakalarni shakllantirishga eng qisqa yo'l bilan erishish imkonini beruvchi ta'lim texnologiyalarini belgilash mumkin.

Buyuk Britaniya va AQShda prodyuser va san'at menejerlarini tayyorlash asosan magistratura darajasida olib boriladi. Bu mamlakatlarda dasturlar universitetlar va ixtisoslashgan san'at maktablari qoshida ishlaydi. Misol uchun,

Buyuk Britaniyada Goldsmiths va City universitetida ijodiy va madaniy tadbirkorlik hamda san'at menejmenti bo'yicha magistr dasturlari mavjud. AQShda Yel universiteti san'at maktabi, Karnegi-Mellon universiteti kabi muassasalar shu yo'nalishda dastur taklif qiladi. Bu modelning o'ziga xos jihatlari:

talabalar ko'pincha sohada tajribasi bor kishilardan dars oladi, pedagogning nazariy darajasi amaliydan keyingi o'rnida turadi;

o'qish davomida real prodyuserlik muassasasida amaliyot o'tashi majburiy;

bitiruv malakaviy ishi ko'pincha amaldagi tashkilot uchun bajarilgan loyiha yoki tadqiqot bo'ladi.

Buyuk Britaniyada Angliya san'at kengashi kabi davlat organlari moliyalashtirishni tashkilotlarning ish sifati bilan bog'laydi. Natijada muassasalar prodyuserlik faoliyati bo'yicha tayyor mutaxassisga ehtiyoj sezadi va talabani amaliyotga qabul qilishdan manfaatdor bo'ladi.

Germaniyada kasbiy ta'limning asosi nazariya va ish joyidagi o'qishni navbatma-navbat olib borishga qurilgan. Bu tamoyil oliy ta'limda ham qo'llaniladi, ya'ni ba'zi dasturlarda talaba ma'lum davrni universitetda, ma'lum davrni kompaniyada o'tkazadi. Kino prodyuserligida Baden-Vyurtemberg kino akademiyasi kadrlar tayyorlash bo'yicha juda mashhur. U yerda talabalar prodyuserlik, rejissyorlik va operatorlik yo'nalishlarida birgalikda ishlaydi, har bir prodyuser real filmni tayyorlashda javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. Bu yondashuv prodyuserni ijodiy jamoadan ajratmasdan, uning ichida o'rgatadi.

Bugungi bosqichda prodyuserlik an'anaviy ishlab chiqarish menejmenti doirasidan chiqib, madaniy jarayonning ajralmas tarkibiy qismiga aylanib ulgurdi. U endilikda oddiygina kino kontentini yaratishni emas, joiz bo'lsa ijtimoiy qadriyatlar va trendlarni shakllantirishni ham o'z ichiga olmoqda. Shiddatli texnologik taraqqiyot, kasbiy faoliyatning chuqur shaxsiylashuvi hamda modernizm va postmodernizmning ta'siri prodyuserning tuzilmasi va funksiyalarini murakkablashtirib, yangi ijtimoiy-madaniy sharoitlarda ushbu kasbni qayta idrok etish zaruratini yuzaga keltirdi. Fransiyada madaniy tashkilotlarni boshqarish

bo'yicha dasturlar ham universitetlar ham ixtisoslashgan yuqori maktablar qoshida ochilgan. Fransiyada madaniyatni davlat qo'llab-quvvatlashi kuchli, shu bois dasturlarda madaniy siyosat, jamoat mablag'ini boshqarish va hududiy madaniyat tizimi katta o'rin egallaydi.

Bugungi kunda global madaniyat makonida kechayotgan shiddatli integratsiya jarayonlari xalqaro tajribani, xususan, rivojlangan mamlakatlarning prodyuserlik sohasidagi ilg'or modellarini chuqur tadqiq etishni taqazo qilmoqda.

AQSh, Yevropa va Sharqiy Osiyo davlatlarida shakllangan prodyuserlik ta'limi va amaliyoti o'zining ko'p yillik tajribasi hamda bozor mexanizmlariga moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham, xalqaro tajribadagi muvaffaqiyatli tajribalarni, xususan, ijodiy loyihalarni moliyalashtirish, risklarni boshqarish hamda kontentni global bozorlarga olib chiqish strategiyalarini ilmiy va amaliy jihatdan har taraflama o'rganish birinchi galdagi zarurat hisoblanadi.

Biroq, xalqaro amaliyotni ko'r-ko'rona va mexanik ravishda ko'chirish kutilgan ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy samarani bera olmaydi. Har bir xorijiy mexanizm va pedagogik model O'zbekistonning milliy madaniy merosi, mahalliy san'at bozorining konyunkturasi hamda amaldagi huquqiy-iqtisodiy muhitning o'ziga xosliklarini puxta hisobga olgan holda mahalliy lashtirilishi lozim. Faqatgina ilg'or jahon standartlari bilan milliy qadriyatlar va ehtiyojlarning mutanosib shakllanishi orqaligina mamlakatimizda raqobatbardosh va barqaror prodyuserlik tizimini qaror toptirish mumkin.

“Prodyuserlik kasbini tadqiq etish yangi g'oya va yondashuvlar zamonaviy san'atni qanday o'zgartirayotgani haqidagi bilimlarni kengaytiradi hamda globallashtirish va texnik taraqqiyot sharoitida prodyuserlikning asosiy muvaffaqiyat omillarini belgilashga xizmat qiladi. Boy tarixiy tajribaga qaramay, prodyuserlikni madaniyat diskursiga integratsiya qilish va uning transformatsion jihatlarini tahlil etishga yetarlicha e'tibor qaratilmagan” [3, 1031-c].

Xorijiy tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirish, eng avvalo, ta'lim tizimida nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzilishni bartaraf etish uchun keng

imkoniyatlar eshigini ochadi. Masalan, xorijning yetakchi akademiyalarida qo'llaniladigan metodologiyalarni milliy OTMLarimizga tatbiq etish orqali talabalarda o'qish davridanoq real loyihalar bilan ishlash, investorlarni jalb qilish hamda mualliflik huquqini himoya qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkoni yuzaga keladi. Zamonaviy prodyuserlik mexanizmlarining joriy etilishi milliy san'atimizni ichki ehtiyoji bilan birga jahon bozorlarida raqobatlash oladigan, davlatimizning "yumshoq kuchi" va jozibadorligini oshiruvchi iqtisodiy-madaniy drayverga aylantirishga xizmat qiladi.

A.A.Mordasov ta'kidlaganidek, madaniy iqtisodiyotning markaziy hamda harakatlantiruvchi figuralari aynan prodyuserlikdir. Olimning qarashicha, ijodiy jarayonlar, tashkiliy masalalar hamda sahna san'atining pirovard muvaffaqiyati bevosita prodyuserlikning moliyaviy ko'rsatkichlari bilan belgilanadi [4, 82-c].

Ayni paytda, xalqaro amaliyotni har tomonlama tahlil qilish jarayonida ushbu ta'lim modellarida ham muayyan uslubiy va tashkiliy kamchiliklar mavjudligini ko'rmaslikning ilojisi yo'q. Xususan, ko'plab xorijiy tajribalarda ta'lim jarayonidagi amaliyot bosqichi ko'pincha qisqa muddatli va tarqoq xarakterga ega bo'lib, o'quv dasturi hamda real ish joyidagi topshiriqlar o'rtasida uzviy va tizimli bog'liqlik har doim ham to'liq ta'minlanavermaydi. Bundan tashqari, qator rivojlangan mamlakatlarda talabalarning ishlab chiqarish amaliyotlari munosib va adolatli haq to'lanmaydigan mehnat shakli sifatida xalqaro ta'lim hamjamiyati hamda ekspertlar tomonidan tobora ko'proq tanqidga uchramoqda. Shu bois, mamlakatimizda prodyuserlik ta'limini isloh qilish va xalqaro standartlarni tatbiq etishda chet el tajribasining nafaqat yutuqlarini, balki ushbu ko'zga tashlanayotgan zaif jihatlarini ham atroflicha hisobga olish, ularni milliy sharoitimizga mos holda oldindan optimallashtirish maqsadga muvofiqdir. Mamlakatimizda nufuzli festivallar, xalqaro ko'rgazmalar hamda keng ko'lamli madaniy loyihalar sonining jadal ortib borishi zamonaviy va raqobatbardosh mutaxassislariga bo'lgan ehtiyojni keskin kuchaytirmoqda. Shunga qaramay, bevosita prodyuserlik ixtisosligi bo'yicha

kadrlar tayyorlash amaliyotida bir qator tizimli va uslubiy muammolar saqlanib qolmoqda:

o'quv rejalarida boshqaruv, moliya va huquq fanlari yetarli emas yoki ijodiy fanlardan ajralgan holda o'qitiladi;

amaliyot odatda qisqa va rasmiy xarakterda, ba'zan talabaning kelajakdagi kasbiga bog'lanmagan bo'ladi;

o'qituvchilar orasida prodyuserlik tajribasi bor kishilar kam;

o'quv adabiyoti va milliy kasbiy standartlar yetarli emas;

o'qishdan keyin bitiruvchi va ish beruvchi o'rtasida aloqa tizimli emas.

Ushbu muammoli jihatlar ko'p jihatdan ilg'or xalqaro ta'lim tizimlarining ustuvor va kuchli tamoyillariga to'g'ridan-to'g'ri zid keladi. Binobarin, kadrlar tayyorlashdagi ushbu uzilishlarni bartaraf etish hamda milliy tizimni takomillashtirishda xaridor va sinovdan o'tgan xorijiy tajribani ilmiy-amaliy poydevor sifatida tatbiq etish strategik zaruratdir.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, O'zbekiston sharoitida prodyuser kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish maqsadida an'anaviy qisqa muddatli amaliyot o'rniga permanent stajirovka tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Mazkur modelda talaba har bir semestr davomida haftaning muayyan kunlarini hamkor tashkilot yoki prodyuserlik markazida o'tkazadi. Bunda amaliy topshiriqlar bosqichma-bosqich murakkablashib boraveradi. Dastlab oddiy kuzatuvchi, so'ngra assistent-yordamchi, keyinchalik loyiha koordinatori va nihoyat, prodyuser darajasigacha bo'lgan kasbiy yuksalish bosqichlari bosib o'tiladi. Bu kabi metodologik yondashuv Germaniyaning mashhur dual ta'lim modeli tamoyillariga tayanadi. Biroq u milliy xususiyatlar hamda mavjud imkoniyatlarni hisobga olgan holda moslashtirilgan shaklda tatbiq etiladi. Ya'ni, talabaning ishlab chiqarishdagi to'liq bandligi o'rniga qisman ishtiroki yo'lga qo'yiladi. Negaki, bugungi kunda respublikamizdagi hamkor muassasalarning umumiy soni ham, ularning moddiy-resurs bazasi ham talabalarni to'liq stavkada qabul qilish imkonini bermasligi mumkin. Shunday bo'lsa-da, permanent stajirovkada nazariya va amaliyot

o'rtasidagi uzilishni bartaraf etishga va oliy ta'lim dargohida egallangan bilimlarni bevosita mehnat bozorida charxlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Суминова Т. Продюсер: сущность и специфика социокультурного феномена // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2009. – №. 5. – С. 92–98.
2. Сумин Ю. Креативные технологии формирования продюсерских компетенций // Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры. – 2013. – Т. 200. – С. 32–35.
3. Kocharian I., Onishchenko O. Personalization in the Research Field of the Profession “Producer”: Cultural Landscape // International Journal on Culture, History, and Religion. – 2025. – Т. 7. – №. S11. – С. 1031–1050.
4. Мордасов А. Мастерство продюсера исполнительских искусств. – Челябинск 2016. – 82 с.